

שמעתא למיקתא

גליון סה' - פ' בלק ה'תשע"א / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב' האם נכון לעשות סעודה עבור סיום מסכתות

עובדא הוה במי שנודמן לו לסיים ב' מסכתות יחד. ונולד הספק האם מותר לעשות סעודת מצוה אחת שיעלה עבור ב' הסיומים או דילמא יש בזה משום "אין עושין מצוות חבילות חבילות", כלומר העוסק בקיום מצוה אין לו לעסוק ולקיים מצוה אחרת דמחזי שרוצה לפטור עצמו מהם וכמשאוי הם עליו, ועל כן אין משקין ב' סוטות בבת אחת, וכן כל כיוצא בזה [ע"י בסוטה (ח.ת.) וע"י בתוס' (סוטה ח. ד"ה והא א"י) דא"ע מח"ח אינו אלא דין דרבנן. וכן פסק החיי אדם (כלל סח אות ג.) וכן נקט בקובץ תשובות (להגרי"א ח"א סי' קא ד"ה אולם) ודלא כהקריית ספר (סומא צדעת פ"א) המסתפק בזה. וע"י בדברי מלכיאל (סי' סט סו"ד ובסוטה) ובמצפ"א (סוטה שם)].

לפשוט ספק זה יש לדון האם אין עושין מצוות חבילות חבילות נאמר דוקא כשמקיים ב' מצוות בבת אחת ע"י "שתי מעשים" [דומיא דהשקאת ב' סוטות], אבל ב"מעשה אחד" העולה לבי מצוות לית לן בה או דילמא לא שנא [וע"י בגליון ה' שהארכנו בס"ד דבמעשה מצוה אחת ניתן לקיים ב' מצוות ולצאת ידי"ח שתייהם, ודלא כדעת הגר"ש קלוגר זצ"ל].

להנה לכאורה יש להוכיח דאיכא במעשה אחד משום חבילות מדברי העפרא דארעא (לבעל המטה יהודה, על הארעא דרבנן מע' האלף אות ב) שטרח לבאר אמאי הבעל מפר נדרי שתי נשיו כאחד ולא חיישין לחבילות. ולא כתב לתרץ דליכא חבילות במעשה אחד. וכן מוכח מהחיק"ל (א"ח ח"א סי' ט דף טו:) שכתב שהטעם שלא תיקנו לכתחילה לפטור ברכת התורה באהבה רבה, אע"פ דלמעט בברכות עדיף, מפני דנפטור מברכה"ת וברכת ק"ש בברכה אחת ונמצא עושה מצוות חבילות חבילות [וכן מוכח מדברי הכת"ס (סי' כו ד"ה ויש לי דאיה) שכתב שהטעם שלפי הירושלמי אין מדליקים ני"ח בשמן שריפה, הוא משום שאין עושין מח"ח. וכן מבואר במהר"ם שיק (ח"ג סי' רנ ד"ה וא"כ), ובתורה לשמה (שאלה קצו). וע"י באור לציון (ח"ב פ"כ אות כו בהג"ה) ובהר צבי (יד"ד סי' קצח)].

אולם מסברא יש לומר דלא שייך במעשה אחד משום אין עושין מצוות חבילות חבילות, דהרי כבר כתבו התוס' (מו"ק ח: ד"ה לפי שאין מערבין) שהטעם דאין עושין מצוות חבילות חבילות הוא כדי שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה [וכן נקטו הספר חרדים (הקדמה למצוות אות ד בתנאים לקיום המצוות תנאי עשירי) והחיי אדם (כלל סח אות ג.)]. וא"כ במעשה אחד שעולה לבי מצוות ודאי לא שייך זה. ואפילו לפי טעם של רש"י (סוטה ח. ד"ה חבילות) שהוא משום שנראה כמי שהיו המצוות עליו למשאוי וממהר לפרק משאו. יש לומר דאין משום חבילות כי רק עושה מעשה אחד ואין הדבר נראה כמשאוי. [וכן מבואר בחיד"א (עין זכור מע' א אות ה) בנידון של העפרא דארעא הנ"ל, דבמעשה אחד ליכא משום חבילות, ושכן דעת הארעא דרבנן].

לכדברינו מצאנו בס"ד באג"מ (א"ח ח"א סי' קפט) שכתב כנ"ל כי ודאי "לבו פנוי" על מעשה אחד המצריך כוונה לבי מצוות, ואפ"י שמצוות צריכות כוונה מ"מ רק מחשבה בעלמא בעינן כדי לצאת ידי שתי המצוות. ואף לדעת רש"י יש לומר דליכא חבילות בכה"ג כי במעשה א' לא מיחזי עליו כמשאוי. וכן דעת המהרש"ג (ח"א סי' קב ד"ה והנה) שע"י מעשה א' אין משום ח"ח.

שו"מ בוען אברהם (א"ח סי' נ ד"ה אלא דכד', מובא בשד"ח מע' האלף אות צה) שנסתפקו בני החבורה במעשה שהיה שגמרו ב' מסכתות ביחד, האם יכולים לעשות יומא טבא לשתיהם ביחד מההיא דאין עושין מצוות חבילות חבילות. וכתב בשם המהרי"ץ אקריגי לפשוט ספק זה ממאי דכתבו הפוסקים לגבי קידוש דכל היכא ששני המצוות הם ממין א' לית בה משום לתא דאין עושין עושין מח"ח ונידון דידן דכותיה, ומסתברא לן טעמיה ועשינו מעשה כדבריו [אולם יש לפקפק בזה דיש לומר דבכה"ג לא נחשב חדא מילתא אלא דאכמ"ל]. והוא ז"ל כתב דודאי מותר כי במצוות שהם ניכרים לעיני הכל דעושה שתיים איכא משום חבילות משא"כ בנד"ד דעושה מעשה אחד, ומשום כונת הלב לא שייך אין עושין מצוות חבילות חבילות [ועיי"ש טעם אחר דליכא חבילות בכה"ג והיינו כי אין סעודות אלו חובה אלא רשות, ע"כ. איכרא שכן דעת המ"א (סי' קסח סי' א) שבמצוות שבחובה דוקא איכא משום חבילות. מ"מ כבר פקפק על דבריו בקרן אורה (נדריים עג. ד"ה ולענין שתי תינוקות) והדברי מלכיאל (ח"א סי' סט ד"ה ומפ"ש), וכן האג"מ (שם ד"ה והנה יש לכאורה) דחה דברי המ"א. וא"כ אכתי לכו"ע לא יצאנן].

וכן נקט המהרש"ם (ח"ו סו"ד ז) דמותר לצאת ידי סעודת יו"ט וסעודת סיום בסעודה אחת ואין משום חבילות כי רק מתכוין במעשה אחד לקיים שתי מצוות וכמו שמצינו בקריאת שמע דמקיים נמי מצוות והגית בו והם ב' מצוות ביחד [אולם יש לדחות ראיה זו דשאני ת"ת דחויבה כל זמן אפ"י כשעוסק בדברים אחרים, וא"כ לא שייך בזה "מיחזי עליו כמשאוי". שו"מ באג"מ (א"ח ח"א סי' קפט) שדחה גם ראיה זו מטעם אחר. וע"י בשואל ומשיב (מ' שתי שאלה מה). וכן דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א (מסכת עבדים סי' נט) דאין במעשה אחד משום חבילות [ועיי"ש דבהכי נמי קושיות הרשב"ץ הנ"ל. וכן נקט השד"ח (כללים מע' הא' אות לט) ועיי"ש (פאת השדה כללים אות צה)], ודו"ק.

טעה ובירך מעין ג' במקום ברכת המזון האם יצא ידי חובתו

אמרינן בגמ' [ברכות מ"ט ע"ב] א"ר אילעא א"ר יעקב בר אחא משום רבינו כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו.

וכתב הסו"ר [סי' קפ"ז] וכל מי שמשנה המטבע או שלא הזכיר מה שחייבו חכמים להזכיר לא יצא ידי חובתו. כתב אחי ה"ר יחיאל ז"ל מסופקני בהא דאמר לא יצא ידי חובתו אי לעיכובא קאמר או למצוה, והדעת נוטה דלמצוה קאמר ע"כ. ונראה לי כיון דברכת המזון דאורייתא לעיכובא קאמר וצריך לחזור, ואם סיים הברכה חוזר לראש.

וכתב ע"ז הב"י [שם] ומ"ש רבינו ונראה לי כיון דברכת המזון דאורייתא לעיכובא קאמר וצריך לחזור, יש לדחות, דנהי דברכת המזון דאורייתא המטבע שלה הוא דרבנן וכיון שאינו משנה אלא מטבע שהוא מדרבנן אפשר דיצא. אבל מדברי הרמב"ם [ברכות פ"ב ה"ג] משמע דלעיכובא קאמר וכדברי רבינו. וגם הרא"ש כתב בפרק שלשה שאכלו [סי' כ"ב] כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו פירוש רבנו חננאל וכן בכלהו אם לא אמר לא יצא ידי חובתו. ובהדיא תניא בתוספתא [ברכות פ"ג ה"ג] רבי יוסי אומר אף מי שלא הזכיר ברית בשל ארץ מחזירין אותה, וכתבה הרשב"א בפרק אין עומדין [לג: ד"ה אלא]. וכן כתב בהדיא בירושלמי סוף פרק קמא דברכות [ה"ו] אם לא הזכיר תורה בארץ מחזירין אותה, אם לא הזכיר ברית בארץ או שלא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד מחזירין אותה.

וכן העלה לדינא המחבר [סי' קפ"ז ס"ג] דאם לא הזכיר בברכת הארץ ברית ותורה, אפ"י אם לא חיסר אלא אחד מהם מחזירין אותו.

ולכא"י יש לפשוט מהא ספיקא דידן, דכל שבירך מעין ג' במקום ברכת המזון לא יצא ידי חובתו כיון דלא הזכיר ברית ותורה.

איברא דיל"ע מדינא דפת הבאה בכיסנין (דאמרינן בגמ' [ברכות מ"ב ע"א]) דכל שאינו קובע סעודתו עליה מברך עליה מזונות ומעין ג'), דהנה מצינו דנח' הראשונים בפירוש דפת הבאה בכיסנין, ד"ל'א דהיא פת העשויה כמין כיס וממלאים בה סוכר שקדים ואגוזים, ו"ל'א דהיא פת הנילושה עם הרבה תבלין, ו"ל'א דהיא פת שעושין אותה כעין כעין יבשין וכוססין אותה. והביא דבריהם בב"י [סי' קס"ח], וכתב בסוף דבריו וז"ל: ולענין הלכה כיון דספיקא במידי דרבנן הוא נקטינן כדברי כולם להקל, ובין כיסים שממלאים אותם בדבש ושקדים כגון הנקראים רושקיליא"ש ריאלחש"ו, ובין עיסה שעירבו בה מי פירות או מיני תבלין, בין הנקראים בישקוגו"ש, כולם דין פת הבאה בכסנין יש להם, ואינו מברך עליהם המוציא ושלש ברכות אלא אם כן קבע סעודתו עליו או אכל שיעור שדרך בני אדם לקבוע עליו. וכן העלה לדינא בש"ע [סי' קס"ח ס"ו ע"ש].

ולכא"י מוכח מדבריו דכל שבירך מעין ג' על הפת יצא ידי חובתו, דאל"כ תקשי ק"י היכי קאמר דמספק יברך בורא מ"מ ומעין ג', והלא שמא פת מגורה היא ולא יצא ידי חובתו, אע"כ דכל שבירך מעין ג' יצא ידי חובתו. וא"כ לכא"י תקשי דנמצאו דברי המחבר סתרי להדיא.

(ובאמת יעויין בב"ח שם [ס"ק ג'] דתמה על דברי הב"י למה אמר שהוא קולא, הלא אם אינו מברך ברכה הראויה לה בין כך ובין כך הוא חומרא שעובר משום אם תשא [ויש להאריך בדבריו וא"ל.]) ובדרישה שם כתב לבאר דברי הב"י אפשר משום שברכת בורא מיני מזונות היא ברכה כוללת כמו ברכת שהכל ולכן יש לברך על כולם בורא מיני מזונות, ובברכה אחרונה מקילים ומקצרים ומברכין מעין שלוש ואף על פי שברכת מעין שלוש אינה עומדת במקום ג' ברכות. אלא דבריו צ"ב טובא דכיון דמעין ג' אינה עומדת במקום ג' ברכות א"כ היכי מברכין מעין ג' מספק. ויעויין עוד בא"ר סי' קס"ח ס"ק ז'.

ויש ליישב הדברים בתרתי, חדא ד"ל' דהא דאמרינן דכל שלא אמר ברית ותורה לא יצא ידי חובתו היינו דוקא בכה"ג דבירך ג' ברכות והשמיט ברית ותורה, דכיון דשינה ממטבע שתקנו חז"ל והשמיט ברית ותורה לא יצא ידי חובתו, אבל בכה"ג דבירך מעין ג' דמעיקרא לא

האם הותר איסור 'לא תחנם' מפני קידוש השם

פסק השו"ע (יו"ד סי' קנא סעי' יב) מותר לפרנס עניי עכו"ם ולבקר חוליהם ולקבור מתיהם ולהספידם ולנחם אבליהם משום "דרכי שלום" ואין בזה משום "לא תחנם". [ועיין בב"ח (יו"ד סי' קנא אות יא) שכתב דנהגו לפרנס ענייהם אף בלא עניי ישראל. וכן נקטו הט"ז (שם ס"ק ט) והש"ך (ס"ק יט). ועיין ברמ"א (יו"ד סי' רנא סעי' א), בש"ך (ס"ק ב) ובביאור הגר"א (שם)].

ופהנה הטעם דבמקום דרכי שלום אין משום לא תחנם, כתבו התוס' (ע"ז כ. ד"ה רבי יהודה אומר דברים ככתבן) דהיינו כי אין זה נחשב למתנת חנם. וכן מבואר ברשב"א (ח"א סי' ח) [ועיין ברמב"ם (מלכים פ"י ה"ב) שכתב "ציוו" חכמים לבקר חוליהם מפני דרכי שלום. ולשון המאירי (ב"ב י): "שחייבים" לפרנסם. אולם מלשון השו"ע הנ"ל מוכח דליכא חיוב אלא היתר ותו לא. וכן מבואר בט"ז (סי' קנא ס"ק יב), ועיין לקמן מש"כ בשם הכל בו].

אלא שיש לעיין האם "דרכי שלום" פירושו משום איבה לחוד או דילמא כל שמכוון לקדש שם שמים ולהראות מידות עמינו המביא להרבות השלום גם בכלל זה. ונפק"מ היכן דאיכא משום ריבוי שלום וליכא חששא של איבה.

ועיין ברמב"ם (מלכים פ"י ה"ב) שכתב שאפילו העכו"ם צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל מפני דרכי שלום, הרי נאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, ונאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ע"כ. מוכח מלשונו דלא מפני איבה אתינן עלה. אלא כיון שדרכי התורה היא רחמים ודרכי נועם יש לבקר חוליהם וכו' מפני השלום.

אבל ה"ר"י קורקוס (מת"ע פ"ז ה"ז) כתב דכולא מילתא בדרכי שלום תליא אם הדבר נראה שיש בו "איבה" מפרנסין וקוברין ואי ליכא איבה ומצי לאשתמוטי אין מפרנסין ואין קוברין, וכל שהדבר מוכיח שיש שם איבה חוששין לדרכי שלום, ע"כ. מבואר דמשום איבה אתינן עלה, ועל כן נקט דהיכן שיכול להשתמט צריך להשתמט. [ונראה שאף לדעתו במקום "חילול השם" ליכא משום לא תחנם, וכמ"ש

בכפתור ופרח (פרק י"ד מהסתברא דה"ה ישראל) שהותר לחון עליהם במקום חילול השם כענין (חולין ז). הא דרבי פנחס בן יאיר שחלק הנהר לההוא טעייא דלא לימא כך עושים לבני לויא, ע"כ].

וכ"כ **בכתב סופר** (או"ח סי' טא ד"ה וכל מ"ש ביישוב) דהא שכתבו תוסי הנ"ל דבמקום דרכי שלום אינו מתנת חנם אין כוונתם משום דלהנאתו מתכוון אלא ראו דמפני 'איבה' יש לעשות כן ועי"כ הוי מבריא ארי דורס וטורף והוי כמוכר לו ושוב ליכא משום לא תחנם [אולם דברי הכתב סופר אינם מוסכמים, שהרי כבר כתבו **המהזיק ברכה** (אורח חיים סי' קנא ד"ה והוינו בה), **השד"ח** (שם הלכות כלל צ"ד והרב) **החזו"א** (שביעית סי' כד ס"ק ד) ועוד פוסקים שכל שהוי לצורך עצמו אין משום לא תחנם, והארכנו בזה בס"ד בגליון כ"ח], ועיין **בדרך אמונה** (מת"ע פ"א ה"ט באור הלכה ד"ה בא"ו).

להנה בכל בו (סי' קיד) כתב שהרואה מת עכו"ם "חייב" ללוותו. אבל **הב"י** (סי' שסז ד"ה כתב הכל בו) תמה על דבריו שלא יעלה על הדעת שיהיה חייב ללוות מת עכו"ם אם לא מפני דרכי שלום. ומיהו אפשר לאוקמי בעכו"ם חסיד דקיי"ל (סנהדרין קה). חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא, ע"כ. אמנם **הב"ח** (אות א) כתב דחייבין משום דרכי שלום "כדי שנהיה יושבין בשלום עמהם".

ועיין **בשו"ת התעוררות תשובה** (ח"א קסו ד"ה והנה טעם הב"ח) שכתב בביאור דעת הרמב"ם הנ"ל, דדרכי התורה נעימים ושלום וגם היא כבוד התורה והאמונה לאומת ישראל ורצון הקב"ה שנעשה להם כל זה כי הדבק במידותיו כמו שהוא רחמיו על כל מעשיו כן אנחנו נלך במדותיו ולרחם על כולם. אולם יש סוברים שדרכי שלום פירושו איבה. וי"ל דבזה חולקים הב"י והב"ח הנ"ל. שהב"י מפרש דרכי שלום שלא היא איבה לנו מהם ואין זה מצוה רק משום להסיר איבה מעלינו אבל לפי פירוש ברמב"ם דרכי שלום משם כבוד נתיבות שלום דרכי התורה ומצוה באמת איכא, וזה דעת הב"ח, ע"כ. ועיי"ש שנקט למעשה כדעת הרמב"ם. וכ"כ שם (ח"ב סי' ד"ה והנה הרשב"א). ועיין עוד **בחיים ביד** (להגר"ח פאלאג'י סי' לא מובא בדרכ"ת סי' קנא ס"ק כט) שכתב שמותר לחוש, לברך ולהתפלל על עכו"ם שיחיה כיון דבזה"ל אינם בסוג עובדי עבודה זרה וגם דאיכא איבה ובפרט אם הוא בדוק דהוי "קידוש שם שמים" בדבר. ודו"ק.

נתקן בה הזכרת ברית ותורה שפיר יצא ידי חובתו. או ד"ל - דס"ל להב"י ובמקום דאיכא ספק אי איכא חיוב ברכת המזון שפיר אמרינן דמספק יברך מעין ג' (ובביאור הדבר יעויין מ"ש לקמן בשם הגרעק"א - ויעויין עוד בדברי הט"ז סי' קס"ח ס"ק ו'), אבל במקום דפשיטא דנינא לברך ברכת המזון התם אמרינן דכל דלא הזכיר ברית ותורה לא יצא ידי חובתו (וי"ל דהיינו אפ"י בכה"ג דחייבו רק מדרבנן), ובכה"ג אף אם יברך מעין ג' לא יצא ידי חובתו. והנה **במג"א** (סי' קס"ח ס"ק ג') ק"ל ל"ד גבי מ"ש הרמ"א דנהגו להקל בבליה עבה שבישלה לברך עליה במ"מ ומעין ג', כתב דנראה לו דאם שבע ממנו הוי ספק דאורייתא וצריך לברך ברכת המזון מספק. ולכא"ו תקשי לדבריו מההיא דפת הבאה בכיסנין דמספק מברך מעין ג'.

ובפשטות היה נ"ל דשאני ההיא דפת הבאה בכיסנין דאיירי בכה"ג שלא אכל ממנו שיעור כדי שביעה, דחייבו ברכת המזון דידיה אינו אלא מדרבנן, ע"כ מספק מברך מעין ג'. משא"כ בכה"ג דאכל כדי שביעה שפיר מברך ברכת המזון אפ"י בספק כיון דחייבו מדאורייתא.

איברא דיל"ע דהנה גבי ההיא דפת הבאה בכיסנין כתב המחבר להדיא דבעינן שיאכל שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו סעודה, ואם אכל שיעור שאחרים אין קובעים עליו סעודה אינו מברך אלא במ"מ ומעין ג' אע"פ שהוא שבע. ואי נימא כמ"ש א"כ נצטרך לומר דאף בפת ליכא חיוב ברכת המזון מדאורייתא אלא בכה"ג שאכל שיעור שאחרים רגילים לקבוע עליו סעודה (דהוא שיעור ד' ביצים או יותר כמבואר בפוסקים שם - יעויין **במש"ב** שם ס"ק ל"ד), ולא סגי בשביעה דידיה.

וכבר עמד בספק זה בהגהות הגרעק"א (סי' קס"ח ס"ו) וז"ל בתוך דבריו שם גבי פת הבאה בכיסנין - ועדיין אינו ברור דאם נחליט דלחם גמור הוא כיון דהוא שבע ממנו חייב בבהמ"ז מהתורה, א"כ אף בפת הבאה בכיסנין אמאי אינו מברך כה"ג בהמ"ז הא הוא לחם גמור לענין חלה ולמצה, אע"כ צ"ל או דמהתורה גם בלחם גמור מה דכתבי ושבעת היינו מה שאחרים רגילין לשבוע, או דמהתורה יוצאין בברכה מעין ג' דאין מנין ברכות דאורייתא [א.ה. עיין **בשעה"צ** (סי' קסא אות טא) שנקט שאם יברך מעין ג' במקום ג' ברכות יצא מן התורה], ע"י לקמן סי' קצ"א ס"א ובמג"א שם, א"כ בספק פת הבאה בכיסנין הוי ספק דרבנן ולא דאורייתא. ואף דבספק אם יברך בהמ"ז צריך לברך ולא אמרינן דלברך ברכה אחת מעין ג' דיצא מדאורייתא והוי ספק דרבנן, י"ל כיון דמחויב מספק לברך צריך לברך כדינו ג' ברכות כמו לענין דיצא מדאורייתא והוי ספק דרבנן, י"ל כיון דמחויב מספק לברך צריך לברך כדינו ג' ברכות כמו לענין דיצא מדאורייתא והוי ספק דרבנן, ע"כ. ועיין עוד מ"ש בכה"ח (סי' קפז ס"ק א), ובספר **זאת הברכה** (בהנה) בשם הגרש"א שליט"א.

[נכתב ע"י הרב ש.פ. שליט"א]

פניני מוסר

עניני בטחון - ההשתדלות

חלישותם של הגורמים הטבעיים - "ובענין אזלתם של כל הגורמים הרגילים, אמר שלמה (קהלת ט, יא) "שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן, כי עת ופגע יקרה את כולם",

והכוונה היא, כי יש גזרה מאתו יתעלה לגורלו של כל אחד ואחד מאלה". (המספיק לעובדי ה', פרק הבטחון)

לדעת שאין ההשתדלות ברורה - "הריני מתאמץ בתפילה להעביר את הגזירה, ולפיכך הריני מתייחס בקרירות להשתדלות, כי ע"פ הרוב אין ההשתדלות ברורה". (אגרות חו"א ח"ב קלב)

- "וכדי להורות תשובה לרבים, ראוי לשוב לשקידת התורה ביתר שאת, וחסרוכם ימולא, ואין לתלות תשועה בנן אדם, כי האדם מה הוא, ומה ישעו ומה כחור". (אגרות חו"א ח"ב, ט)

- "הזכרתי במכתב שני על דבר... ולא מצאתי להרבות עליו בבקשות, וסמלתיה למה שהיה מרגלא בפומיה דהחפץ חיים זללה"ה דמבן אדם אין מרבין לבקש". (אגרות חו"א ח"א, קנח)

נערך ע"י מחבר סדרת "עבודת המועדים"

העלון נתרם

לרפואה של הגאון ר' יצחק יעקב בן רבקה שליט"א

לע"נ

הרב מנחם מנדל בן אברהם יעקב ז"ל